

ШАХРАЙСТВО В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано економічні злочини в Україні та світі, а також досліджено шахрайство як злочин проти власності

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямків розбудови України як європейської держави є протидія злочинності. Щорічно українські підприємства втрачають великі кошти через шахрайські дії інших суб'єктів господарювання. Успіх запобіганню економічних злочинів значною мірою залежить від теоретичних розробок протидії окремим видам таких злочинів, наприклад таким як шахрайство, способи вчинення якого з сучасними технологіями розвиваються зі швидкістю світла, та подальшого практичного застосування цих розробок. Проте протидіяти вказаному явищу можна тільки в тому випадку, якщо точно знати його сутність, склад, особливості та динаміку розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. 23 листопада 2009 року компанія PricewaterhouseCoopers за участі бізнес-школи INSEAD оприлюднила "Всесвітній огляд динаміки економічних злочинів" (Global Economic Crime Survey). В рамках даного дослідження вперше був підготовлений окремий звіт по Україні, складений на основі відповідей 65 українських компаній, переважно вищого керівництва даних компаній. Всесвітній огляд підтверджує негативний вплив економічної кризи на рівень економічної злочинності. Результати українського опитування збігаються з висновками всесвітнього звіту та підтверджують зростання ризиків, пов'язаних з економічною злочинністю.

За даними звіту PricewaterhouseCoopers найчастішими злочинами для українських компаній виявилися розкрадання майна та хабарництва. Далі йдуть незаконні фінансові операції, незаконне фінансування,

порушення IT-безпеки і навіть шпонаж. Також у відповідях учасників опитування значилися такі порушення, як незаконне запозичення, маніпуляції з фінансовою звітністю (до речі, за останні шість років в світі такий вид злочину почастишав втричі) та податкове шахрайство. Серед найменш розповсюджених в Україні видів шахрайства — незаконна торгівля інсайдерською інформацією (7%) та цінові змови (7%).

Згідно до даних звіту 45% українських підприємств виявили випадки шахрайства протягом останніх 12 місяців, що вказує на значне поширення економічної злочинності. Ще 15% респондентів не впевнені, що їх організації будь-коли зустрічались з випадками шахрайства. Дана статистика викликає особливе занепокоєння, враховуючи, що 70% респондентів складає вище керівництво компаній. Саме тому виявлення неправомірних дій та запобігання економічному шахрайству є критично важливим для українського бізнесу.

З точки зору українських топ-менеджерів основними факторами, що впливають на зростання шахрайства, є (рис. 1):

- корупція (26%);
- загроза звільнення (23%).

Однак лише 13% респондентів глобального опитування визначили корупцію як основний фактор підвищення рівня шахрайства. Менш важливим для України (відзначило лише 19% респондентів) є фінансові показники діяльності, яких важко досягти. Проте вони визнані найбільш впливовим фактором у всесвітньому звіті і це відзначило 47% опитаних.

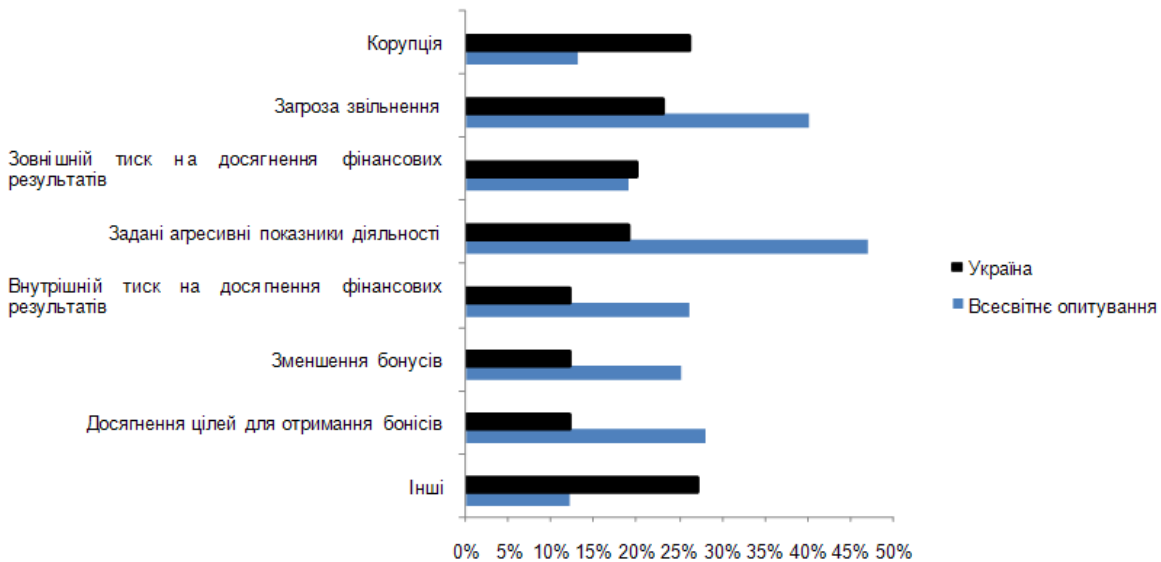

Рис. 1. Фактори, що сприяють зростанню шахрайства

Кримінальний кодекс України [5] називає шахрайством заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Згідно МСА 240 "Відповідальність аудитора за розгляд шахрайства під час аудиторської перевірки фінансової звітності" шахрайством є навмисні дії однієї або кількох осіб з управлінського персоналу, працівників або третіх сторін, які використовують обман, щоб отримати нечесні або незаконні переваги.

Шахрайство є одним із видів злочинів вчинених проти власності. Саме тому виникають певні проблеми

у правовій практиці щодо відмежування шахрайства від суміжних злочинів таких як заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, крадіжки, хабарництва, фіктивного підприємництва, фіктивного банкрутства, шахрайства з фінансовими ресурсами та інших злочинів, об'єктом посягань яких є чуже майно. Шахрайство є надзвичайно багатогранним видом злочину, для здійснення якого використовується багато різноманітних способів, а нерідко навіть інші злочини. Тому не викликає ніякого здивування той факт, що на практиці даний вид злочину досить складно відрізнити

від суміжних злочинів, але тим не менше суттєва різниця є. Дана різниця дуже важлива для правоохоронної практики та для правової оцінки шахрайства, так як за різні види злочинів проти власності визначається різна міра покарання.

Отже, виходячи з вищезазначеного, об'єктом шахрайства виступають відносини власності. Предметом шахрайства може бути майно в розумінні речі та право на майно. Важливим є те, що предметом даного злочину можуть бути як рухомі так і нерухомі речі [3]. Майно як предмет шахрайства повинно володіти певними фізичними, економічними, юридичними ознаками.

По-перше, предмет шахрайства повинен бути матеріальним (фізичним), тобто повинен бути речовинним, матеріальним предметом зовнішнього світу, обкресленим в просторі. При застосуванні даного положення на практиці останнім часом виникають певні труднощі. Не можуть бути предметом шахрайства, як майнового злочину ідеї, погляди, прояви людського розуму, інформація.

Друга ознака предмету шахрайства – економічна [1]. Її суть в тому, що предметом може бути тільки річ, що має певну економічну цінність. Предмет шахрайства втілює людську працю. Це означає, що предмет:

а) виготовлений людиною;

б) містить людську працю, якщо йдеться про продукт біологічного природного походження.

І третя ознака предмета шахрайства – юридична. Тобто, таким предметом може виступати лише чуже майно [4]. Чужим є майно, на яке особа не має ні речових прав, коло яких обмежене законом, ні зобов'язальних прав, які можуть створюватися на розсуд самих осіб.

Від інших форм розкрадання шахрайство відрізняється способом заволодіння чужим майном чи правом на майно. Для цього винний застосовує такі способи як обман або зловживання довірою потерпілого (володаря майна).

Обман – це введення в оману потерпілого чи володаря майна шляхом повідомлення йому неправдивих відомостей або приховування певних обставин з метою викликати у потерпілого (чи володаря майна) впевненість про вигідність або обов'язковість передачі майна чи права на майно. До найбільш поширених випадків застосування обману як способу шахрайства належать: вчинення різних угод щодо рухомого і нерухомого майна (купівля-продаж, оренда), коли потерпілому передається фальсифікований товар або предмети гіршої якості, або ж предметом угоди виступають фіктивні предмети, які не існують в об'єктивній реальності або не належать винній особі; незаконне отримання пенсій, субсидій, інших видів соціальної допомоги на підставі підроблених документів; обманне отримання попередньої оплати (авансу) за надання товарів чи послуг.

Зловживання довірою – це несумлінне використання довіри потерпілого чи володаря майна для заволодіння його майном. Важливою обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим (володарем) майна чи права на майно винному. Зловживання довірою полягає у недобросовісному використанні довіри з боку потерпілого: для заволодіння чужим майном чи правом на нього винний використовує особливі довірчі стосунки, які склалися між ним та власником чи володільцем майна. Такі стосунки можуть виникати внаслідок особистого знайомства, родинних або дружніх зв'язків, рекомендацій інших осіб, зовнішньої обстановки, цивільно-правових або трудових відносин, соціального статусу винного чи інших осіб тощо. Як шахрайство, вчинене шляхом зловживання довірою, слід розглядати отримання кредиту, попередньої оплати

за товари чи виконання робіт (авансу), укладення договору позики, укладення договору прокату тощо без наміру повернути отримані кошти чи інші матеріальні цінності, виконати відповідну роботу, повернути борг чи отримані у користування речі тощо.

У господарському процесі розрізняють два типи шахрайства: викривлення, які є результатом неправдивої фінансової звітності, та викривлення, які є результатом незаконного привласнення активів (розтрати, крадіжки майна чи нематеріальних активів, сплата підприємством коштів за неотримані послуги тощо). Відповідно й виділяють різні способи шахрайства [2]:

1) маніпуляція;

2) фальсифікація;

3) зміна записів на рахунках бухгалтерського обліку, облікових регістрах або документах;

4) навмисне неправильне віднесення до активів різних статей;

5) знищення або пропуск результатів операцій або документів;

6) відображення операцій без розкриття їх змісту;

7) підготовка і використання в обліку фальсифікованих первинних документів;

8) неправильне застосування прийнятих на підприємстві облікових рішень;

9) неправильне застосування облікової політики;

10) навмисна зміна записів в обліку, що спотворюють зміст господарської операції і порушують правила, визначені законодавством або обліковою політикою підприємства;

11) навмисна неправильна оцінка активів і методів їх списання;

12) знищення або пропуск результату коригування записів або документів;

13) неадекватні записи в обліку;

14) незвичні операції;

15) навмисне не висвітлення змісту відображених операцій;

16) незаконне отримання в особисту власність грошово-матеріальних цінностей.

Причинами даних незаконних дій 72% опитаних українських підприємств вважають зовнішнє шахрайство головною загрозою для компанії. Такий показник суттєво відрізняється від результатів всесвітнього опитування, в якому 53% респондентів виділяють внутрішні загрози як основне джерело ризиків.

Основними джерелами зовнішнього шахрайства в Україні були визнані:

– клієнти (33%);

– агенти і посередники (19%);

– постачальники (14%).

Основним джерелом внутрішніх ризиків українські респонденти вважають дії менеджменту середньої ланки (88% респондентів). У глобальному опитуванні лише 42% усіх внутрішніх ризиків пов'язані зі середньою ланкою керівництва, і стільки ж – з молодшим штатом.

Опитане вище керівництво українських підприємств зазначає, що вони постраждали, в першу чергу, від власних працівників, а вже потім – від клієнтів, агентів, посередників, постачальників. Практика розслідування шахрайств, як зазначають зарубіжні вчені, переконує, що з боку власних працівників (так звані "внутрішні" шахрайства) корпорації втрачають набагато більше, ніж від сторонніх осіб ("зовнішні" шахрайства). Наприклад, у банківській сфері 95% збитків від шахрайств завдані саме внаслідок несумлінності персоналу, і лише 5% – шляхом "вмілого" обману з боку клієнтів [6].

Зовнішнє та внутрішнє шахрайство призводить щорічно до значних збитків підприємств. Так, наприклад, за даними звіту PricewaterhouseCoopers протягом

2009 року 55% компаній, що виявили факти шахрайства, зазнали збитків у розмірі понад 100000 доларів США (табл.1). Окрім прямого фінансового збитку, компанії зазнають значних нематеріальних витрат. Найбільш поширені серед них:

- погіршення робочого клімату;
- погіршення відносин з регулюючими органами;

– погіршення відносин з бізнес-партнерами.

Результати опитування свідчать, що вплив шахрайства на репутацію та імідж компаній в Україні є незначним. Крім того, жоден український респондент не відзначив ефект економічної злочинності на курс акцій компаній.

Таблиця 1. Наслідки шахрайських дій

Збитки	Україна	Всесвітнє опитування
Прямі втрати понад 100000 доларів США	55%	52%
Погіршення робочого клімату	35%	32%
Погіршення відносин з регулюючими органами	35%	16%
Погіршення відносин з бізнес- партнерами	28%	22%
Погіршення репутації / іміджу	14%	19%
Зниження курсу акцій	0%	6%

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Шахрайство – це корисливий злочин проти власності, який має доволі суспільну небезпечність. У зв'язку з тим, що шахраї вчиняють даний злочин шляхом обману чи зловживанням довірою потерпілих в результаті чого ті фактично віддають добровільно своє майно, шахрайство в господарському процесі є загрозливим явищем. Українські компанії гостро відчувають також й вплив кризи на рівень економічної злочинності, про що свідчить звіт за 2009 рік компанії Pricewaterhouse Coopers. Останні роки з'являються все нові й нові способи вчинення шахрайств. Але в українському бізнесі ще не сформувалося цілісне розуміння причин і джерел виникнення цього злочину, а тому й немає ефективних методів його попередження та протидії. Все це й призводить до щорічних значних втрат підприємств, що не дозволяє отримати запланованого зростання прибутку підприємств.

Список використаної літератури:

1. Бажанов М.І. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С.133.
2. Бардаш С.В. Результати аудиту фінансової звітності:

підходи до економіко-правової оцінки [Електронний ресурс] / С.В. Бардаш. – Режим доступу: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С.11-12.](#)

4. Головкин С.В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування Дис. канд. наук: 12.00.09 [Електронний ресурс] / С.В. Головкин. – Х., 2008. – Режим доступу: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.. Кримінальний кодекс України: за станом на 23 вересня 2010 р. / Відомості Верховної Ради України \[Електронний ресурс\] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>. 6. Чернявський С.С. Протидія фінансовому шахрайству в країнах Європи та США: порівняльний аналіз / С.С. Чернявський // \[Електронний ресурс\]. – Режим доступу: \[Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.portal/Soc_Gum/Nvknvuv/2009_2/chernyvskaa.htm\]\(#\)](#)

ЗАЄЦЬ І.В. – здобувач Житомирського державного технологічного університету